

LA PRODUCCIÓ D'ÀMFORES, L'ENVÀS I LA COMERCIALITZACIÓ DE VI AL *SUBURBIUM* OCCIDENTAL DE *BAETULO*: ELS CENTRES TERRISSERS D'ILLA FRADERA I CAN PEIXAU

Conxita Ferrer Álvarez
Arqueòloga

Pepita Padrós Martí
Museu de Badalona

Antoni Rigo Jovells
Servei de Patrimoni Arqueològic i Paleontològic de la Generalitat de Catalunya

Daniel Vázquez Álvarez
Arqueòlegs.cat

1. INTRODUCCIÓ

En aquest article presentem la informació més significativa sobre la producció d'envasos amfòrics al *suburbium* occidental de la ciutat romana de *Baetulo* i la relació d'aquesta zona amb la ciutat. Aquesta evidència prové dels jaciments d'Illa Fradera i Can Peixau, ubicats en dos punts diferents de l'àrea suburbana situada a l'oest del nucli urbà (figura 1).

El *suburbium* occidental de *Baetulo* ocupa una àrea molt extensa formada per uns terrenys limítrofs al nucli urbà, però separats del recinte emmurallat per un curs estacional d'aigua, la riera de Canyet. S'articula en relació amb el ramal costaner de la Via Augusta que surt de la ciutat en direcció sud-oest cap a *Barcino* i creua longitudinalment aquests terrenys. La línia de costa delimita pel sud aquesta zona, mentre que pel nord, tot i no tenir uns límits clarament definits, són una sèrie de lleugeres elevacions, com la de Sant Crist de Can Cabanyes, les que marquen el seu límit septentrional. Finalment, una segona riera, la de Sant Joan, creua obliquament el *suburbium*, compartimentant-lo en dues àrees diferenciades.

El jaciment d'Illa Fradera es localitza a l'àrea més pròxima de la ciutat, al sud de la Via Augusta i delimitat a l'est i l'oest per les rieres de Canyet (actual avinguda de Martí Pujol) i Sant Joan (actual rambla de Sant Joan). L'ocupació del lloc s'estén cronològicament des del primer quart del segle I aC fins a, com a mínim, mitjan segle II dC i s'hi identifiquen tres grans fases funcionals. La primera fase es data entre el segon i el tercer quart del segle I aC i sembla correspondre a un assentament de filiació itàlica, previ i/o contemporani a la fundació de *Baetulo* i, en tot cas, relacionat amb la implantació de la ciutat (Antequera, Vázquez i Rigo, 2011, p. 271-279; Vázquez *et al.*, 2024). La segona fase, amb una cronologia general que va des del 40-30 aC fins al segon quart del segle I dC, correspon a una *figlina* de grans dimensions amb la presència de sis grans forns que funcionen, en el període de màxima extensió, de manera sincrònica, centrada principalment en l'elaboració d'envasos vinars majoritàriament del tipus Pascual 1 i també Dressel 3-2, els quals tindran una àmplia difusió en els mercats extrapeninsulars (Padrós *et al.*, 2013, p. 442). La tercera i darrera fase, datada entre el segon terç del se-

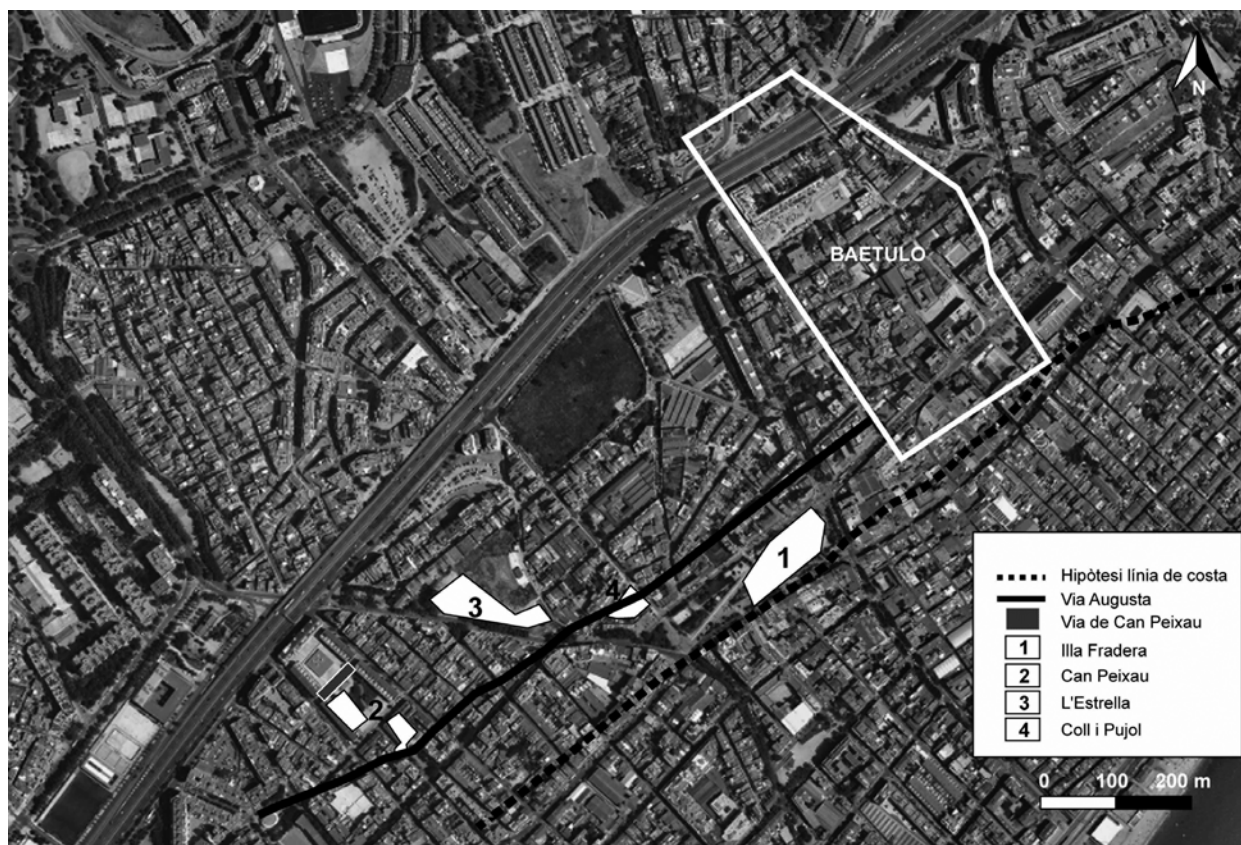

FIGURA 1. Situació del *suburbium* occidental respecte a *Baetulo*. Font: Antoni Rigo i Conxita Ferrer.

gle I i mitjan segle II dC, comença quan s'abandona el complex terrisser i es produeix una progressiva reutilització de l'espai, amb diversificació de les activitats, com fan evident la presència d'una àrea de necròpolis, una àmplia zona d'exploració agrària i un espai destinat a la terrisseria que reutilitza estructures de la fase anterior.

D'altra banda, el jaciment de Can Peixau s'ubica a la part més allunyada d'aquest sector periurbà, a uns 300 m de distància d'Illa Fradera, a l'altre costat de la riera de Sant Joan, a una certa distància de la ciutat i sobre una petita elevació flanquejada per dues torrenteres. El lloc presenta una ocupació que abastaria des del segle I aC fins al segle v dC (Antequera *et al.*, 2010, p. 200-204; Vázquez *et al.*, 2024). En el període en què funciona la *figlina* d'Illa Fradera també s'hi documenten estructures productives d'un altre centre terrisser que sembla coexistir amb la primera fase funcional d'una necròpolis localitzada al seu costat nord-est i amb uns àmbits associats a una àrea residencial ubicada més al nord. Tant aquests espais com la necròpolis perdurarien fins al segle v dC

(Antequera *et al.*, 2010, p. 200-204). Relacionat amb el centre terrisser de Can Peixau, cal parlar també d'un tram d'una via que limitava pel nord el jaciment i que, paral·lel a la costa, anava en direcció sud-oest cap al riu Besòs (Comas i Padrós, 2011) i, en sentit contrari, cap a *Baetulo*, datada entre el darrer quart del segle I aC i el primer quart del segle I dC.

Abans de comentar altres jaciments que també formen part del *suburbium* occidental de *Baetulo*, cal parlar de la descoberta a Coll i Pujol, l'any 2019, d'un tram de via corresponent a la Via Augusta. Aquest tram, de 40 m de llarg i 5,5 m d'ample, se situa a 350 m de la porta occidental de la ciutat i es troba ja en funcionament a la primera meitat del segle I aC (Soberón i Forn, en premsa).

Formant part també d'aquest *suburbium*, situada al nord de la Via Augusta, propera a la ciutat, i circumscrita entre les dues rieres, trobem la *pars fructuaria* de la villa de l'Estrella amb la presència de tot un seguit d'estructures relacionades amb l'elaboració i l'emmagatzematge del vi

(Forn i Moreno, 2024). Finalment, cal esmentar que també s'han documentat estructures funeràries relacionades amb la Via Augusta (Soberón i Forn, en premsa).

Aquesta àrea presenta una ocupació des del període ibèric ple fins a l'antiguitat tardana (Soberón i Forn, en premsa). Dins d'aquest ampli arc cronològic, els centres productors d'Illa Fradera i Can Peixau estaran operatius entre la segona meitat del segle I aC i el segle I dC, i centraran la seva producció en la fabricació d'envasos destinats a l'exportació del vi laietà.

2. ILLA FRADERA

El jaciment d'Illa Fradera es va localitzar durant una intervenció de caràcter preventiu (Antequera *et al.*, 2010; Antequera, Vázquez i Rigo, 2011) motivada per la construcció d'una estació de metro i un aparcament subterrani annex. La seva excavació en extensió es va realitzar entre els anys 2008 i 2009, i s'executà de manera paral·lela a l'avenç de l'obra, la qual cosa comportà l'exhauriment estratigràfic total de la zona afectada.

Les restes documentades tenien una extensió aproximada d'uns 4.300 m² i quedaven ubicades entre la Via Augusta, que transcorria al nord del solar, i l'antiga línia de costa, ubicada just al sud, i es trobaven flanquejades a est i oest per les rieres de Canyet (actual avinguda de Martí Pujol) i Sant Joan (actual rambla de Sant Joan).

L'ocupació del jaciment s'estén cronològicament des del primer quart del segle I aC fins a, com a mínim, mitjan segle II dC. Es poden identificar diverses fases i subfases al llarg de tot aquest període, que impliquen, en alguns casos, un canvi substancial en el tipus d'activitat. Les transformacions constructives identificades al jaciment han permès diferenciar tres grans fases funcionals.

La primera es data entre el segon i el tercer quart del segle I aC, i correspon a la presència d'un assentament de filiació itàlica de grans dimensions previ i/o contemporani a la fundació de *Baetulo* i, en tot cas, relacionat amb la implantació de la ciutat (Antequera, Vázquez i Rigo, 2011, p. 271-279). Aquest assentament presenta una clara ordenació de l'espai amb la presència de construccions de diferent entitat, entre les quals destaca una edificació amb una evident impor-

tància arquitectònica. La localització en les proximitats del jaciment, el 2019 (Soberón i Forn, en premsa), d'un tram de la Via Augusta i de diverses edificacions associades a la seva traça, amb característiques constructives i de cronologia similars a les documentades a Illa Fradera, permeten ampliar el coneixement d'aquesta fase d'ocupació del territori.

La segona gran fase funcional es data entre mitjan segle I aC i el segon quart del segle I dC, i està relacionada amb la construcció, l'evolució i l'amortització d'una gran *figlina* destinada a l'elaboració d'envasos amfòrics per a la comercialització del vi (Padrós *et al.*, 2013). La seva existència i desenvolupament estarà lligada a la demanda del vi laietà en els mercats extrapeninsulars.

La tercera i darrera fase, datada entre el segon terç del segle I i mitjan segle II dC, comença quan s'abandona el complex terrisser i es produeix una progressiva reutilització de l'espai. Es diversifiquen les activitats, amb una àrea de necròpolis, que ja tenia una petita presència en la fase anterior, una àmplia zona d'explotació agrària i un espai destinat a la terrisseria que reutilitza estructures prèvies i que posteriorment serà amortitzat per construir-hi un edifici d'ús agrari, possiblement una *cella vinaria*.

La *figlina* es comença a construir a partir de mitjan segle I aC, en un moment posterior a l'abandó i espoli de les edificacions de la fase anterior. Les seves instal·lacions s'aniran aixecant i remodelant en diverses fases constructives, tot i que sempre d'una manera planificada, amb una ordenació i adequació dels espais en relació amb la funcionalitat que han de desenvolupar (figura 2).

En la primera fase constructiva, que aniria aproximadament del 40-30 aC fins al 15-10 aC, s'aixequen algunes de les principals infraestructures associades al centre terrisser. És en aquest període quan es construeixen dos grups de dos forns en bateria del tipus 2C de Cuomo di Caprio (1971-1972), amb les seves respectives àrees de servei (figura 2). Aquestes estructures productives s'articulen en relació amb una edificació central que queda molt afectada per les construccions posteriors i de la qual no es pot determinar ni la planta ni l'extensió.

També corresponen a aquest període altres instal·lacions, com un gran dipòsit localitzat a l'oest del complex terrisser, algunes alineacions

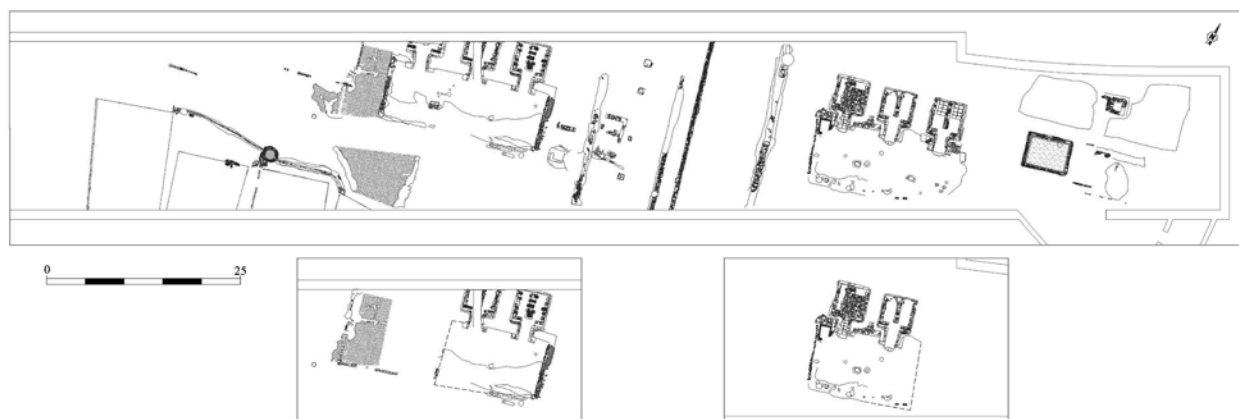

FIGURA 2. A la part superior, planta general del complex terrisser. A sota, planta dels forns de la primera fase.
Font: Mario Granollers.

d'àmfores invertides del tipus Pascual 1, que conformen una primera zona d'espais delimitats a l'oest del grup de forns occidental, així com un conjunt d'estructures relacionades amb el tractament d'argiles format per quatre basses connectades mitjançant arquetes i conduccions amb un dipòsit ceràmic (figura 3).

Durant aquesta primera fase, la *figlina* produeix l'envàs amfòric Pascual 1. L'inici de la fabricació d'aquest nou recipient coincideix en el temps amb la posada en marxa del centre productor, i era l'envàs utilitat per a la introducció i gran difusió del vi laietà en les rutes comercials interprovincials. En aquest sentit, la caracterització arqueomètrica de les àmfores d'Illa Fradera (Martínez Ferreras, 2016) ha permès comprovar la importància d'aquest centre productor i del territori de *Baetulo* en les rutes i dinàmiques comercials del vi laietà. Es té constància de la seva presència en derelictes com *Port-Vendres 4* (Colls *et al.*, 2015; Martínez Ferreras *et al.*, 2015) i *Cala Cativa I* (Geli *et al.*, 2024), datats entre el 40 aC i el 30 aC.

Cal dir que, dintre de la producció d'àmfores Pascual 1 documentades a Illa Fradera associables a aquest període, s'han detectat, en algunes alineacions d'àmfores i diversos estrats, vores verticals amb llavis petits i diàmetre de boca reduït, que s'aproximen morfològicament als envasos denominats Pascual 1A (López Mullor i Martín Menéndez, 2008, p. 55-57). També es poden associar a aquest període vores més obertes, amb llavis més grans i diàmetre de la part superior de boca més ampli, que s'aproximarien més al tipus Pascual 1B.

En la segona fase, que aniria del 15-10 aC fins al segon quart del segle I dC, es porta a terme una gran ampliació, període en el qual el centre terrisser assolix la seva màxima extensió i capacitat de producció. En aquest període es remodelen els dos grups de forns, ampliant-se pels seus laterals exteriors amb la incorporació a cada agrupació d'un tercer forn de les mateixes característi-

FIGURA 3. Basses, conduccions, arquetes i dipòsit relacionats amb la decantació i el tractament de les argiles. Font: Joan Josep Bonet Sanubé, MRW.

ques i dimensions (figures 4 i 5). Aquest fet implica l'ampliació de les seves àrees de treball (figura 6) i també l'anul·lació d'un espai delimitat per àmfores invertides del tipus Pascual 1 situat a l'oest del grup occidental. Aquesta construcció auxiliar s'ha de desplaçar i tornar a aixecar a tocar del nou límit perimetral d'aquest grup de forns. També s'associa a aquesta fase la construcció de dues grans naus laterals en la part central del centre terrisser, les quals, a partir d'aquest moment, articularan la resta d'instal·lacions de la *figlina*.

En aquesta fase, la *figlina* d'Illa Fradera es converteix en un dels principals centres productors d'àmfores vinculats al comerç del vi laietà. Constitueix el moment de major capacitat productiva del complex, amb una producció, segons les dades que tenim fins a l'actualitat, molt estandarditzada i intensiva, que busca la màxima optimització de les instal·lacions. A la producció de l'envàs Pascual 1 s'incorpora l'elaboració d'un nou recipient, l'àmfora tipus Dressel 3-2. La *figlina* elaborarà sincrònicament els dos envasos, tot i que continuarà essent preminent la producció del tipus Pascual 1 respecte a la nova for-

ma. Entre les àmfores Pascual 1 es constata de manera majoritària la presència d'envasos amb vores exvasades amb un diàmetre de boca més ampli i llavis més alts, cosa que fa que tinguin similituds formals amb el grup denominat Pascual 1B (López Mullor i Martín Menéndez, 2008, p. 55-57).

Aquest moment de màxima producció es corrobora arqueomètricament amb l'àmplia presència de recipients amfòrics del tipus Pascual 1 produïts a Illa Fradera en jaciments ubicats en les diverses etapes de les rutes comercials del vi laietà (Martínez Ferreras, 2016, p. 148-149). S'ha constatat la seva presència *in transit* en diversos derelictes com *Els Ullastres I* (Martínez Ferreras *et al.*, 2013a), *Cap del Vol* (Martínez Ferreras *et al.*, 2013a) i *Cap Gros* (Brechon *et al.*, 2020), datats a finals del segle I aC, o al derelict de *Port-Vendres 5* (Martínez Ferreras *et al.*, 2013b), que es data en els primers decennis del segle I dC i que incorpora, a la càrrega principal d'àmfores Pascual 1 produïdes majoritàriament a Illa Fradera, algunes Dressel 3-2 també d'aquesta *figlina*. Es té constància de la presència d'àmfores Pascual 1 proce-

FIGURA 4. Vista zenital dels forns del grup occidental. Font: Joan Josep Bonet Sanubé, MRW.

FIGURA 5. Vista zenital dels forns del grup oriental. Font: Joan Josep Bonet Sanubé, MRW.

dents d'Illa Fradera en el principal centre redistribuïdor de la ruta comercial, Port-la-Nautique, Narbona (Martínez Ferreras, 2008; Martínez Ferreras, 2011-2012), que és el pas previ per a la difusió dels vins laietans a la *Gallia* mitjançant les vies comercials fluvials o terrestres. Per acabar, hi ha múltiples exemples de l'àmplia difusió dels vins envasats a *Baetulo ad destinum*, com, per exemple, en la fossa localitzada en l'aglomeració de Castellàs, datada entre el 10 aC i el 5 dC (Barberan *et al.*, 2009), o en una tomba privilegiada documentada en el santuari d'Antran i datada cap al 15 dC (Laubenheimer i Martínez Ferreras, 2015). També es té constància de la seva presència en altres jaciments, com Malard, a Narbona (Martínez Ferreras, 2011-2012) o *Lattara* (Martínez Ferreras, 2013).

La tercera fase està relacionada amb l'amortització de la *figlina* en algun moment del segon quart del segle I dC. Es produeix un abandonament de les instal·lacions, que es van enrunant progressivament, amb la caiguda de sostres i pa-

rets. Durant aquest procés es documenta l'espoli parcial de murs i fonamentacions d'estructures aèries i fins i tot de les construccions soterrades, com els revestiments murals de les àrees de treball dels forns occidentals. L'abandonament del centre terrisser coincidirà amb el final del gran comerç dels productes laietans en els mercats extrapeninsulars. Aquest canvi de dinàmiques el situen, diversos autors, en cronologies a partir del segon quart del segle I dC (Carreras, 2009a; Martínez Ferreras, 2016), i començà un període de retrocés, en el qual els productes laietans i tarraconenses, en general, són desplaçats de les seves àrees de comercialització per altres zones productores.

La quarta fase està relacionada amb la reutilització d'un dels forns del grup oriental en un arc cronològic indeterminat de la segona meitat del segle I dC. Es porta a terme quan l'àrea de servei està parcialment reblerta, per la qual cosa s'ha de refer de nou, però amb unes dimensions menors. Es delimita en tres dels seus costats amb noves

FIGURA 6. Mur de delimitació de l'àrea de treball del grup de forns orientals, format per àmfores Pascual 1.
Font: Francesc Antequera i Daniel Vázquez.

alineacions d'àmfores invertides, però, en lloc de Pascual 1, s'utilitza el model amfòric Dressel 3-2. Tot aquest procés és fàcilment documentable, perquè tant els nous nivells de circulació com les alineacions que delimiten l'espai es realitzen sobre els nivells d'enrunament de la fase anterior.

Aquesta darrera fase de reutilització d'algunes de les estructures de la *figlina* reflecteix el canvi en els paràmetres econòmics que van fomentar la creació d'un gran centre productor d'àmfores. En aquesta fase de funcionament es produeix àmfora vinària Dressel 3-2, tot i que en un volum molt inferior. Segurament, cal associar la reutilització del forn amb la presència en la zona d'una àrea d'ús agrari vinculat a la viticultura, amb rases de vinya, dipòsits d'*opus signinum* i una zona d'emmagatzematge de *dolia*, que possiblement devia dependre d'una vil·la periurbana.

3. CAN PEIXAU

El jaciment de Can Peixau està situat a l'antic barri de Llefia, nucli que ja es troba citat en una escriptura del 1012 en què es parla d'una donació de terres a *Nimphianus*. En altres documents,

però sempre del segle XI, surt citat com *Niphiano*, *Liphiano* i *Liphian* (Cuyàs, 1978, p. 110-114), que és, evidentment, un nom d'arrel llatina, del qual deriva l'actual Llefia i que podria ser una pervivència del nom d'un propietari rural romà. El jaciment es troba a uns 700 m de *Baetulo*, en una petita elevació, limitada al sud per la línia de costa i a est i oest per dues rieres —torrent d'en Valls i riera de Sant Jeroni. Està situat al peu de l'antic camí de Llefia, que comunicava Badalona i Barcelona travessant el riu Besòs pel punt més favorable. Al llarg d'aquest camí s'han localitzat nombrosos jaciments del territori de *Baetulo*, fet que ha permès identificar-lo amb la Via Augusta (Gurt *et al.*, 1997, p. 239-245).

Les primeres notícies sobre el jaciment parlen de l'existència d'una vil·la en aquest indret (Soler, 1890, p. 46; Serra-Ràfols, 1928, p. 25). Posteriors intervencions documentaren restes de la vil·la alhora que un possible centre terrisser i una àrea funerària (Antequera *et al.*, 2010, p. 192, nota 24). Finalment, en una intervenció duta a terme el 1996, es van localitzar nous elements relacionats amb un centre terrisser i una àrea funerària (Padrós, 1998, p. 185-192). L'anàlisi global de les restes aparegudes en les diferents interven-

cions va permetre definir diverses fases d'ocupació de la zona (figura 7), amb una franja cronològica que va des de mitjan segle I aC fins al segle v dC (Antequera *et al.*, 2010, p. 192-207). S'hi van identificar tres fases funcionals: vil·la, *figlina* i àrea funerària, que comentarem breument, abans de centrar-nos en el centre terrisser.

Les restes documentades que s'adscriuen a la vil·la se situen a la part nord del jaciment (Antequera *et al.*, 2010, p. 193). Es tracta de diversos àmbits pertanyents a la *pars urbana*, diferenciats en dues fases constructives. Alguns d'ells tenien paviments en *opus signinum* i un, de més de 30 m², tenia un sòl d'*opus sectile*, datat en el segle I dC (Barral, 1978, p. 88-89). La presència de nombrosos fragments de pintures murals i aplacats de marbre en els nivells relacionats amb aquests àmbits constata que ens trobaríem en la part més residencial de la vil·la (Antequera *et al.*, 2010, p. 196). Pel que fa a la seva cronologia, les dades

indiquen un ampli període d'ocupació, des del segle I aC fins al segle v dC.

Quant al centre terrisser, ja als anys trenta i cinquanta del segle passat es va documentar un possible forn, una filada d'àmfores invertides i abundantíssim material amfòric. Una intervenció preventiva feta a mitjan anys noranta va confirmar l'existència d'un centre terrisser, i va plantejar dues fases cronològiques relacionades amb el seu funcionament (Padrós, 1998, p. 185-192).

Les diverses intervencions també van constatar l'existència d'una àrea funerària que estaria situada a l'entorn de la Via Augusta, de la qual destaquen tres conjunts, dos d'incineració i un d'inhumació. El primer és un monument de fris dòric, datat en el canvi d'era, del qual es van localitzar diversos elements arquitectònics i escultòrics (Guitart i Padrós, 1990, p. 172-173). El segon és un mausoleu de cos cilíndric, amb una zona central dedicada a la cremació d'ofrenes, datat

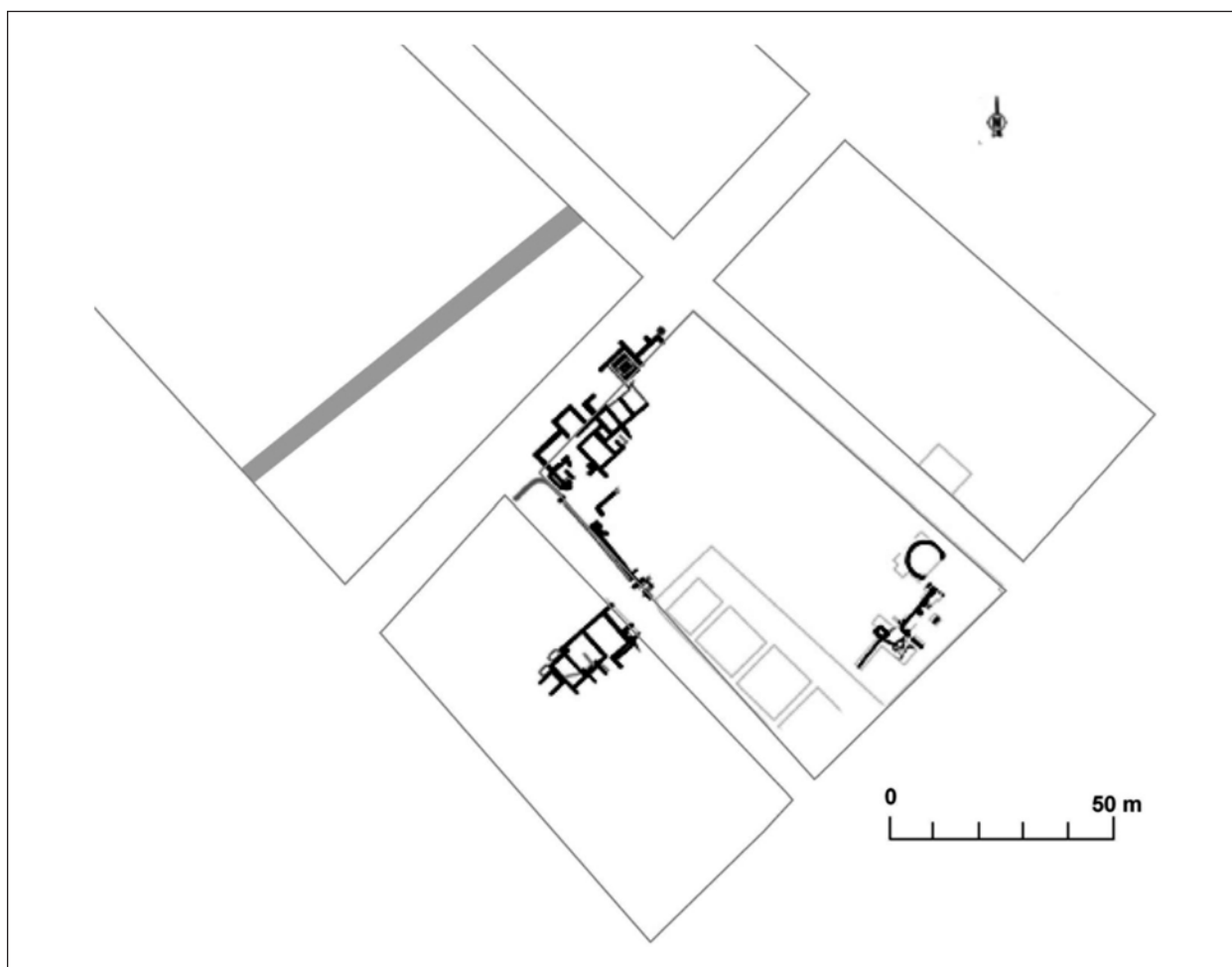

FIGURA 7. Planta general del jaciment i de la via. Font: Mario Granollers i Conxita Ferrer.

a finals del segle I dC (Comas i Padrós, 2003, p. 325-328). Finalment, una necròpolis d'inhumació, amb un període d'ocupació a partir dels segles IV dC i V dC, de la qual es va documentar part d'un recinte delimitat per dos murs fonamentats en uns nivells de mitjan segle IV dC, on es varen localitzar vuit enterraments de diferents tipologies. També, dos enterraments infantils en àmfores Africana 1 i Late Roman 1, respectivament, tallant un nivell del segle V, i per tant, contemporanis o posteriors a aquesta data (Padrós i Chavarria, 1999, p. 281-283).

D'altra banda, una revisió de la documentació de les antigues excavacions ha permès plantejar també l'existència d'un centre vinícola (Forn i Moreno, 2024). Finalment, una intervenció preventiva realitzada el 2022, que està en estudi en el moment de l'elaboració d'aquest article, possibilitarà, sens dubte, aprofundir en el coneixement d'aquest important jaciment.

La *figlina* va ser localitzada el 1996, quan es van documentar diversos elements i estructures

que podien relacionar-se amb les dependències annexes d'un centre terrisser (figura 8). Tot i que, malauradament, no es va localitzar cap dels forns que hi haurien existit, els resultats van possibilitar diferenciar dues fases (Padrós, 1998, p. 185-192; Antequera *et al.*, 2010, p. 196-199).

La primera fase d'ocupació, relacionada amb el funcionament de la terrisseria, i amb una cronologia entorn el 40 aC (Padrós, 1998, p. 188; Antequera *et al.*, 2010, p. 198), es caracteritza per la presència de diversos elements: dos pous d'aigua, cinc *dolia* i restes d'un paviment fet amb grans fragments de *dolia*, així com un nivell de regularització del terreny i alhora de circulació, datat per l'absència de terra sigil·lada, però amb àmfora Pascual 1. Recolzades sobre aquest nivell de circulació, es documentaren alineacions d'àmfores Pascual 1 invertides, formant diverses filades, una de les quals evitava elements ja existents, com un dels pous d'aigua (figura 9). En els trams localitzats es van documentar 79 àmfores, cap d'elles amb marca. Delimitaven espais destinats a aboca-

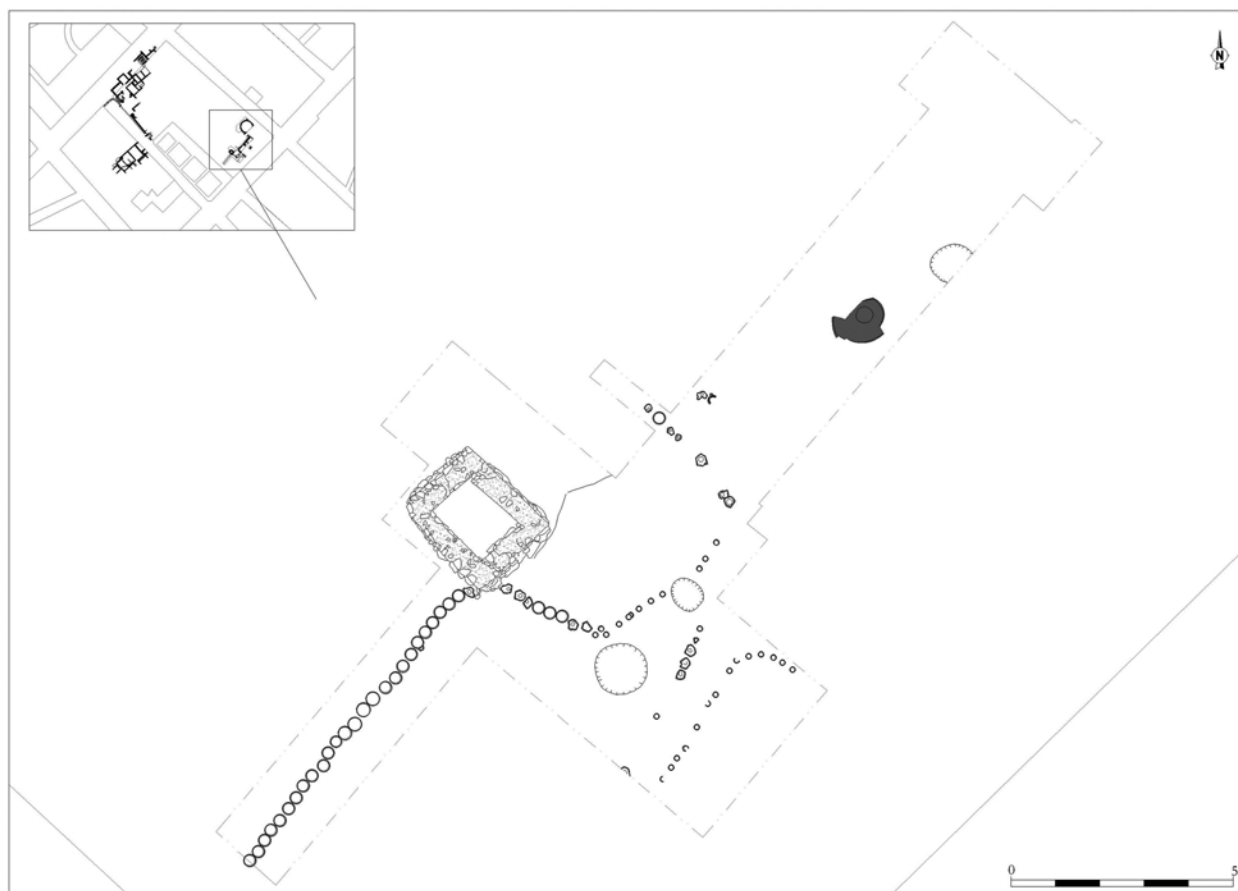

FIGURA 8. Planta de les restes documentades del centre terrisser. Font: Mario Granollers.

FIGURA 9. Alineacions d'àmfores Pascual 1. Font: Pepita Padrós, Museu de Badalona.

dors i, possiblement, també espais dedicats a activitats diverses relacionades amb el centre terrisser.

Un dels abocadors localitzats, documentat parcialment a causa dels límits marcats per la intervenció arqueològica preventiva, es datà en el darrer quart del segle I aC (Padrós, 1998, p. 188; Antequera *et al.*, 2010, p. 199). Va proporcionar abundantíssim material amfòric, pràcticament en la seva totalitat pertanyent al tipus Pascual 1, amb alguna Laietana 1 / Tarraconense 1 i tan sols una Dressel 3-2. Quant a les marques, tres QMEVI sobre Laietana 1, i dues MPORCI i dues CANTESTIVS sobre Pascual 1. Escàs material de vaixel·la fina d'importació limitat a alguns fragments de ceràmica de vernís negre. Els nivells de l'abocador van arribar a cobrir i depassar les filades d'àmfores que delimitaven el seu espai.

En una segona fase s'abandonà un dels pous, sense que aquest fet indiqui el final de la *figlina*, la qual continuà en funcionament, com ho de-

mostra el fet que el pou fou reutilitzat com a abocador, i la seva excavació va proporcionar abundantíssim material amfòric. S'ha de destacar la presència de gran quantitat de tovots, molts d'ells cremats, peces cremades, mal cuites o deformades, i abundantíssima escòria de ceràmica vitrificada per un excés de cocció. Pràcticament tot el material defectuós era amfòric, però amb alguns fragments escadussers d'ímbrex, tègula, *dolium* i pondus passats de foc. Com en l'abocador de la fase anterior, la majoria del material amfòric era Pascual 1, però també hi havia Dressel 3-2, tot i que en molt escassa quantitat. Quant a marques, tres exemplars: CANTESTIVS, CASS i PHI sobre Pascual 1. La diferència respecte al primer abocador rau en la presència de terra sigil·lada itàlica, que permeté datar l'obliteració del pou entre el 15 aC i el 15 dC.

Per completar l'estudi de la *figlina*, es va realitzar la caracterització arqueomètrica de les argi-

les del taller, i es van analitzar 55 àmfores Pascual 1 procedents de les alineacions i dels nivells d'abocador, entre les quals, una marca MPORC i dues marques CANTESTI. Els resultats van constatar que tot el material amfòric analitzat, incloses les marques, havia estat fabricat al centre terrisser (Buxeda i Gurt, 1998, p. 203). Posteriorment, en un estudi realitzat sobre 92 marques trobades a *Baetulo* i a diversos jaciments del *suburbium* occidental de la ciutat (Comas i Martínez Ferreras, 2015, p. 125-146), s'analitzaren dues marques procedents de la *figlina* de Can Peixau: dues QMEVI sobre Laietana 1. Els resultats demostraren que les dues marques QMEVI no havien estat fabricades en aquest centre terrisser. D'altra banda, el mateix estudi demostrà que de les 68 marques MPORC trobades a *Baetulo* amb les diferents variants M·PORCI, MPORCI, M·PORC i MPORC, 40 s'associaven a la *figlina* de Can Peixau i 23 podien haver estat fabricades a Can Peixau o a Illa Fradera (Comas i Martínez Ferreras, 2015, p. 136-137).

Segons aquestes dades, es constata que el centre terrisser de Can Peixau hauria fabricat majoritàriament àmfores Pascual 1, en escassíssima quantitat Dressel 3-2 i no hauria produït Laietana 1 / Tarraconense 1. L'aparició de *pondera*, *dolia* i materials constructius com tègules i ímbrexs, mal cuits, passats de foc o amb defectes de coccio, demostren que també s'haurien fabricat aquests tipus de materials. Quant a la cronologia de la *figlina*, la seva fase inicial se situa a l'entorn del 40 aC, amb la fabricació d'àmfores Pascual 1. En una segona fase, datada en el 15 aC - 15 dC, les Pascual 1 continuen sent majoritàries, però ja es fabriquen Dressel 3-2, tot i que en menor quantitat, tal com queda palès en els materials recuperats de l'abocador del pou. No tenim prou dades per conèixer el moment final de les produccions del centre terrisser, però creiem que s'hauria de situar no més enllà del segon quart del segle I dC.

Aquestes dues fases de fabricació d'àmfores Pascual 1 a la *figlina* de Can Peixau es correspondrien amb les dues grans fases de producció i difusió del vi laietà cap als mercats gals amb aquest envàs com a contenidor principal. En aquest sentit, la difusió de les àmfores Pascual 1 de Can Peixau cap a la *Gallia* queda provada a partir dels estudis arqueomètrics realitzats per Verònica Martínez Ferreras, que en constaten la presència

en diversos derelictes i jaciments terrestres. De la primera fase, datada entorn del 40-30 aC, es troben en els derelictes de *Port-Vendres 4* (Colls *et al.*, 2015; Martínez Ferreras *et al.*, 2015) i *Cala Cativa I* (Geli *et al.*, 2024). Ja en la segona fase, datada en època d'August, es troben en tres derelictes: *Els Ullastres I* (Martínez Ferreras *et al.*, 2013a), *Cap del Vol* (Martínez Ferreras *et al.*, 2013a) i *Cap Gros* (Brechon *et al.*, 2020; Martínez Ferreras i Brechon, 2020) i en quatre jaciments terrestres: *Port-la-Nautique* (Martínez Ferreras, 2008; Martínez Ferreras, 2011-2012), *Malard* (Martínez Ferreras, 2011-2012), *Lattara* (Martínez Ferreras, 2013) i *Castellas* (Barberan *et al.*, 2009). Finalment, ja en els primers decennis del segle I dC, entorn del 10-20 dC, es documenten àmfores Pascual 1 de Can Peixau al derelict de *Port-Vendres 5* (Martínez Ferreras *et al.*, 2013b). D'altra banda, els estudis realitzats per Montserrat Comas sobre la difusió de les marques CANTESTI i MPORC localitzades en jaciments de la *Gallia* permeteren veure la gran difusió d'aquestes marques i, consegüentment, del vi laietà envasat en àmfores Pascual 1 fabricades al centre terrisser de Can Peixau, a través de l'eix Aude-Garona (Comas, 1991, p. 329-345; Comas, 1998, p. 225-233).

3.1. LA VIA

Finalment, hi ha un important element a valorar, relacionat amb el centre terrisser de Can Peixau. Es tracta d'una via que limitava pel nord el jaciment i que, paral·lela a la costa, anava en direcció sud-oest cap al riu Besòs (Comas i Padrós, 2011, p. 303-308) i, en sentit contrari, cap a *Baetulo*. La via mesurava 5 m d'amplada i se'n van documentar un total de 97 m, dels quals es van excavar dos trams d'aproximadament 25 m i 18 m. La primera actuació per a la construcció de la via consistí en un rebaix del terreny (figura 10), que es reomplí amb abundantíssim material amfòric Pascual 1, entre el qual destaquen 14 marques CANTESTI i 1 MPORCI, i escassíssima presència de ceràmica d'importació, tan sols un vas de parets fines Mayet XII i un fragment de terra sigillada itàlica.

Per sobre, un nivell amb diverses capes cendroses i argiloses que regularitzaven l'espai de circulació i ja la primera pavimentació feta amb

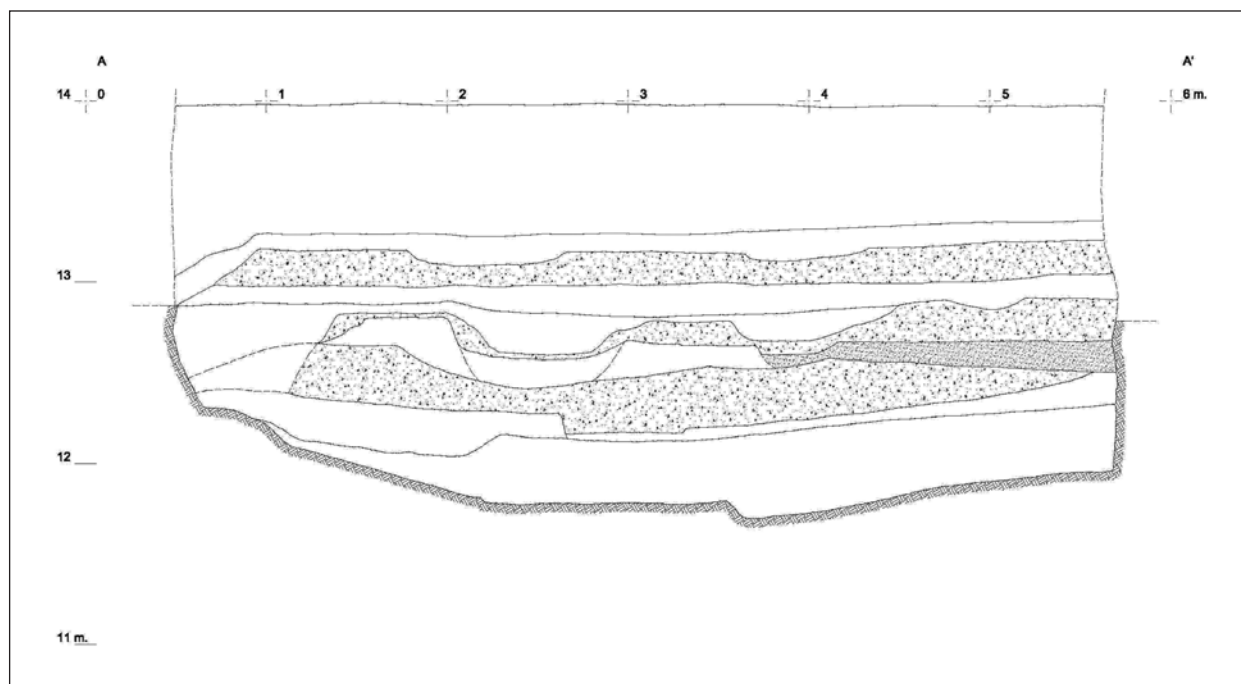

FIGURA 10. Secció transversal de la via. Font: Júlia Miquel, Museu de Badalona.

graves, margues i argiles, tot molt ben compactat, en la qual es conservaven les empremtes de les roderes (figura 11). L'ús continuat de la via i el fet que la pavimentació fos tan sols de terra premsada degué provocar que es malmetés força i sovint i, per tant, es decidí fer un nou paviment, regularitzant el terreny amb sorres i, novament, amb un potent nivell de cendres i abundantíssim material amfòric i escòria.

La nova pavimentació era de composició similar a la primera i s'hi conservaven les roderes molt marcades (figura 12). Finalment, es documentà un tercer paviment, molt similar als dos anteriors, en el qual s'apreciaren algunes refaccions puntuals, fetes amb diverses capes de sorres premsades i amb escassa presència de material ceràmic d'entre el qual destaquen, a més d'àmfora Pascual 1, una àmfora Dressel 3-2 i terra sigil·lada itàlica. També un as hispanoromà d'August de la seca de *Tarraco*, possiblement del darrer nivell d'ús, datat entre el 4-14 dC.

Quant a la seva cronologia, la preparació i primera pavimentació es pot datar en el darrer quart del segle I aC i la darrera refacció documentada se situa ja en el primer quart del segle I dC. La via degué continuar funcionant, però possiblement amb menor ús i sense manteniment, ja que tan sols es van documentar diversos nivells d'aporta-

ció al·luvial i, per sobre, nivells ja d'època contemporània.

Queda per definir si és una via secundària o es tracta de la Via Augusta. Amb les dades conegudes fins ara, no hi ha prou elements per dir que és un tram de la Via Augusta, excepte el fet que és molt propera al camí de Llefià, entorn del qual, com ja hem mencionat anteriorment, s'han localitzat diversos jaciments tant del *suburbium* com del territori de *Baetulo* i s'ha identificat com la pervivència de la Via Augusta (Gurt *et al.*, 1997, p. 239-245). Per tant, i sense descartar-ho, fins que no tinguem noves dades, continuarem interpretant aquest camí com una via secundària o un ramal de la Via Augusta, relacionat sens dubte amb el jaciment de Can Peixau, i més específicament amb el centre productor d'àmfores (Comas i Padrós, 2011, p. 308). Això explicaria el fet que tant les pavimentacions com les refaccions s'haguessin realitzat amb materials de rebuig procedents dels abocadors i amb paquets de cendres provinents de la neteja dels forns del centre terrisser. D'altra banda, els estudis arqueomètrics realitzats en 8 marques sobre Pascual 1 —1 MPORCI i 7 CANTESTI— localitzades en les preparacions, paviments i refaccions de la via, van donar com a resultat l'adscripció de les 8 marques a la *figlina* de Can Peixau (Comas i Martínez

FIGURA 11. Vista general del tram occidental de la via durant els treballs d'excavació.
Font: Pepita Padrós, Museu de Badalona.

FIGURA 12. Tram occidental de la via. Perfil transversal del segon paviment on s'aprecien les roderes fortament marcades. Font: Pepita Padrós, Museu de Badalona.

Ferreras, 2015, p. 137). Finalment, les empremtes de les roderes, molt marcades en els paviments i que van obligar a fer nombroses refaccions en la via, podrien indicar el pas continuat de carros amb càrregues molt pesades i, en aquest sentit, pensem en les àmfores Pascual 1 com a

component principal d'aquesta càrrega i en la utilització de la via en el moment de màxima difusió del vi laietà que, com hem vist, se situa entre el darrer quart del segle I aC i el primer quart del segle I dC, coincidint amb la cronologia d'aquesta via.

4. CONCLUSIONS

Fins aquí hem pogut veure, tot i que de forma breu, les característiques bàsiques de dos jaciments o zones arqueològiques que se situen al *suburbium* occidental de la ciutat de *Baetulo*: Illa Fradera i Can Peixau. Malgrat les clares diferències entre l'un i l'altre, es fan evidents una sèrie d'elements en comú: en ambdós casos hi ha centres terrissers que produeixen àmfores vinàries per a la comercialització i l'exportació del vi a llarga distància; cap dels dos no sembla dependre d'una vila de forma directa (de manera molt clara en el cas d'Illa Fradera), i, en tots dos casos, es dona una proximitat a la Via Augusta, fins i tot amb restes documentades d'una via a Can Peixau, ja sigui la mateixa Via Augusta o, més probablement, un ramal que la comunicaria amb el centre productor. I es dona també una coincidència cronològica bàsica entre les dues *figlinae*, sobretot en el moment inicial, cap als anys 40-30 aC, que és alhora el moment d'aparició del contenidor Pascual 1. Quant al moment final, el centre d'Illa Fradera funciona a gran rendiment fins al segon quart del segle I dC, amb una reutilització puntual ja a la segona meitat del segle, mentre que el final del funcionament del centre de Can Peixau és més dubtós, tot i que resta clar que arriba a produir Dressel 3-2 en el primer quart del segle I dC, i, per tant, podria ser similar. També cal assenyalar que, en els dos casos, es produeixen coetàniament durant un període els envasos Pascual 1 i Dressel 3-2, tot i que és majoritària la producció de Pascual 1, excepte en la reutilització d'un forn a Illa Fradera de la segona meitat del segle I dC, quan es produeix únicament Dressel 3-2.

Pensem que la presència d'aquests dos centres, juntament amb altres evidències d'ocupació del *suburbium* occidental de *Baetulo*, les quals es coneixen gràcies a intervencions arqueològiques més recents, fa que calgui considerar tota aquesta àrea suburbana com un conjunt ocupat de forma més estructurada del que es podia considerar fa uns anys. Es tracta, al mateix temps, d'una zona on es poden veure, de manera força clara, uns canvis lligats amb l'evolució de la ciutat i amb els canvis socioeconòmics en un àmbit més ampli, com és la Laietània.

Pel que fa a la proximitat a les vies, el que ens està mostrant aquest fet és que els centres que aquí tractem estan inclosos dins una complexa organit-

zació del territori, administrativa i política. I això fa pensar, alhora, que, més enllà de l'exportació del vi per via marítima, són necessàries les vies terrestres, possiblement per a l'arribada del vi a aquests nuclis, on s'envasà i comercialitzarà.

Tant a Illa Fradera com a Can Peixau, es detecta una evolució dins el mateix període de funcionament de les *figlinae* que es relaciona molt bé amb les diverses fases de comercialització del vi laietà que venen marcant diversos autors i que són coincidents en els aspectes generals, més enllà de fases o subfases concretes, ja sigui a partir dels estudis sobre la producció i comercialització (Carreras, 2009b; López Mullor i Martín Menéndez, 2008; Martín Oliveras, Revilla i Remesal, 2019; Martínez Ferreras, 2016), o sobre els centres productors de vi (Peña, 2010).

No tornarem ara sobre aquestes relacions o adscripcions concretes, ja que s'ha fet en els apartats dedicats a cadascun dels jaciments, però recordem que comencen amb el moment inicial de producció i comercialització de l'àmfora Pascual 1, evolucionen a partir d'aquest moment i, en el cas d'Illa Fradera, s'arriba clarament a la màxima capacitat de producció en el moment més àlgid de la comercialització de vi envasat en aquest recipient. En canvi, la producció de Dressel 3-2 és secundària i no participa ja del canvi en els circuits comercials que van units precisament amb el domini d'aquest envàs.

Hem de recordar també que les anàlisis arqueomètriques realitzades a partir dels envasos localitzats tant en aquests centres productors com en derelictes i en diversos jaciments de la *Gallia* han permès documentar taxativament el predomini d'aquestes produccions en l'exportació, almenys en el moment de major expansió. En aquest sentit, hem de dir que no sempre ha estat possible diferenciar clarament la producció d'una i altra *figlina*, donada la semblança de les pastes. També hem d'incidir aquí en el fet que la terrisseria d'Illa Fradera és realment excepcional pel que fa a les seves dimensions i capacitat productiva, pràcticament sense paral·lels coneguts, i això explica la gran quantitat d'àmfores d'aquesta producció localitzades a les diferents vies de difusió. Pel que fa a Can Peixau, desconeixem exactament les seves característiques, però la gran quantitat d'envasos identificats arqueomètricament amb la seva producció a les mateixes vies de comercialització fa pressuposar que es tracta, igualment, d'un gran centre.

D'altra banda, tampoc no podem obviar plantejar-nos altres aspectes com són la relació concreta amb la ciutat o, fins i tot, la propietat dels centres terrissers, tot i que són qüestions que, per la seva pròpia naturalesa, no tenen una resposta clara ni evident.

En el cas d'Illa Fradera, cal reflexionar sobre el fet que la *figlina* es construeix en el mateix lloc on anteriorment hi havia un nucli de filiació clarament itàlica (Antequera *et al.*, 2010), que es pot relacionar amb una ocupació prèvia i/o contemporània a la formació del nucli urbà, just al seu costat, hipòtesi que obtindria suport amb l'evidència d'una via preexistent a la fundació de la ciutat —que es convertirà en la Via Augusta— i d'algunes instal·lacions al seu voltant (Soberón i Forn, en premsa). Sembla evident que el moment final del nucli previ a la *figlina* coincideix amb el moment en què la ciutat està ja en ple funcionament i sembla força clar també que el poder econòmic de *Baetulo* s'ha de relacionar precisament amb la comercialització del vi que s'envasa en els recipients produïts tant a Illa Fradera com a Can Peixau.

Dintre d'aquest context, podem reflexionar alhora sobre altres aspectes. Els dos centres terrissers no semblen dependre d'una vil·la de forma directa, és a dir, no en són dependències pròpies ni annexes, la qual cosa és coincident amb el que passa a gairebé tots els establiments d'aquest tipus que coneixem a la Laietània amb aquestes mateixes cronologies. Per tant, sembla lògic pensar que el vi que s'hi envasa per a l'exportació no pertany tampoc a una única vil·la o centre productiu vitivinícol sinó que s'hi envasa el vi d'un territori en sentit més ampli. Qui són, doncs, els propietaris d'aquests centres?, o, dit d'una altra manera, qui té la capacitat econòmica per organitzar tota aquesta producció i comercialització que sembla, en definitiva, el motor econòmic de la ciutat i el seu territori?

Podem retornar ara al fet ja esmentat que la *figlina* d'Illa Fradera se situa en el mateix lloc on abans hi havia un nucli relacionat amb la formació de la ciutat. A més, el nou establiment manté les orientacions de les estructures i, fins i tot, probablement un mateix eix central, i aquesta orientació coincideix plenament amb l'orientació de les muralles i el nucli urbà de *Baetulo*. A partir d'aquí, doncs, es fa atractiu, si més no, plantejar la hipòtesi que els propietaris del primer assentament, i possiblement fundadors de la ciutat, s'es-

tableixen dins el nucli urbà quan aquest està ja en funcionament i aquests propietaris —o els seus hereus—, com a part del poder administratiu i polític de la ciutat, són també els que tenen la capacitat per muntar, organitzar i controlar el centre terrisser, que vol dir, en definitiva, controlar l'activitat econòmica principal que permet a la ciutat enriquir-se. I podem formular la hipòtesi que Can Peixau formaria part igualment del mateix tipus organitzatiu, tot i que els propietaris no fossin els mateixos d'Illa Fradera.

L'estudi d'aquestes dues *figlinae* i les seves produccions porta també a una problemàtica que és la que ve plantejada a partir de la localització d'una mateixa marca en diferents terrisseries. Aquí s'ha pogut demostrar sense cap dubte, gràcies als estudis arqueomètrics, que una mateixa marca es troba en envasos produïts als dos centres. A què responen aquests noms presents a les marques?, a productors del vi?, a propietaris de les *figlinae*?, a productors del vi i propietaris de les terrisseries alhora?, a clients?, a comerciants? És aquesta una línia de recerca encara amb molt de recorregut per endavant.

Finalment, també l'abandó dels centres terrissers com a tals, en el segon quart del segle I dC, coincideix amb un moment de canvis, en el qual finalitza o es redueix dràsticament l'exportació a gran escala del vi laietà, sobretot a través de les rutes comercials que segueix la comercialització del vi envasat en Pascual 1 cap a la *Gallia*. És interessant veure com la vil·la de l'Estrella, en el mateix *suburbium*, encara en fase d'estudi (Forn i Moreno, 2024), produeix vi, però sembla fer-ho en un moment posterior al funcionament de les dues *figlinae* que aquí hem presentat. Aquest fet, que en principi podria resultar estrany, potser està reflectint precisament un canvi en el sistema de producció i explotació agrària i de la comercialització del vi. La producció de vi a la Laietània, com s'està fent evident recentment, continua, sens dubte, més enllà de la finalització de la producció d'àmfores Pascual 1 i Dressel 3-2, i això ha de respondre a uns canvis, a través dels quals potser les vil·les, com a entitats productives, concentren la producció agrària, i el vi es comercialitza d'una forma diferent i cap a uns mercats també diferents. El *suburbium* occidental de *Baetulo*, doncs, continuarà ocupat, però amb unes transformacions evidents que, tot i el seu gran interès i importància, no formen ja part dels objectius d'aquest article.